

Житомирський державний університет імені Івана Франка
Соціально-психологічний факультет
Кафедра соціальної та практичної психології

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Збірник наукових праць викладачів та студентів

Випуск 1

Житомир
Вид-во ЖДУ ім. І.Франка
2015

*Рекомендовано до друку вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол №5 від 11.12.2015р.)*

Рецензенти:

С.М. Симоненко – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського

В.О. Климчук – кандидат психологічних наук, професор кафедри психології Українського Католицького Університету

Л.П.Бутузова – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології Житомирського державного університету імені Івана Франка

П49 Прикладні аспекти психології особистісного зростання. Збірник наукових праць студентів та викладачів. Випуск 1. / За ред. Л.П. Журавльової, Н.Ф. Портницької, Ю.Ю. Дем'янчук. – Житомир, Вид-во ЖДУ імені Івана Франка. 2015. – 130 с.

У збірнику наукових праць «Прикладні аспекти психології особистісного зростання» представлені результати науково-дослідної діяльності викладачів кафедри та результати роботи студентських психологічних гуртків та проблемних груп.

Статті подано в авторській редакції.

ЧИННИКИ ТА МЕХАНІЗМИ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

1.	Гавриловська К. Психологічна складова нормативно-правової регуляції поведінки особистості.....	6
2.	Дем'янчук Ю. Використання методів арт-терапії у роботі практичного психолога.....	9
3.	Котлова Л. Психологічний аналіз учбових конфліктів.....	11
4.	Котлова Л., Саух Т. Теоретичний аналіз факторів задоволеності шлюбом подружжя.....	15
5.	Кириченко В. Психологія споживчої поведінки.....	17
6.	Кулаковський Т. Формування підприємницьких компетенцій як завдання практичної психології.....	24
7.	Литвинчук А. Місце емпатії в структурі екологічної самосвідомості особистості.....	29
8.	Мазяр О. Психологічний експеримент І.О. Сікорського.....	33
9.	Можаровська Т. Особливості розвитку екологічної свідомості у підлітковому віці.....	35
10.	Фальковська Л. Архетип справедливості в українських казках.....	37
11.	Шмиглюк О., Зарицька Б. Теоретичний аналіз проблеми самосвідомості у психологічній науці.....	40

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ВІКОВІ ТЕНДЕНЦІЇ

12.	Гавриловська К., Скрицька К. Чинники формування інтернет - залежності в юнацькому віці.....	43
13.	Гавриловська К., Шаховець Ю. Особливості емоційної сфери дітей з синдром Дауна.....	45
14.	Котлова Л., Бродовська А. Аналіз результатів дослідження прояву шкільної тривожності молодших школярів з різним рівнем навчальної успішності.....	47
15.	Котлова Л., Дідківська В. Зв'язок рівня комунікативності та інтернет – залежності в юнацькому віці.....	49
16.	Кирильчук І. Дослідження ціннісної сфери школярів при переході з молодших до середніх класів.....	51
17.	Кириченко В., Яцинюк Д. Психологічні особливості споживчої поведінки молоді.....	57
18.	Портницька Н., Войцехівська Ю. Гендерні особливості	

	стратегіальних тенденцій розвитку творчих здібностей у молодшому підлітковому віці.....	60
19.	Портницька Н., Долінчук І. Порівняльний аналіз ефективності опитувальників та психосемантичних методів у вивченні образу майбутнього подружнього партнера у юнацькому віці.....	64
20.	Портницька Н., Хомутовська О. Особливості прояву самостійності підлітків залежно від стилю материнського виховання.....	67
21.	Портницька Н., Чупріна С. Образ ідеальної дитини у свідомості батьків підлітків.....	69
22.	Савиченко О., Манілов Ю. Вікові особливості сприймання політичної реклами.....	71

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ РАКУРС

23.	Весельська А. Вплив особистісних характеристик на розуміння музичних творів.....	75
24.	Гавриловська К., Зверева І. Особливості мотиваційної сфери військовослужбовців.....	78
25.	Гавриловська К., Опанчук Т. Психосемантичні характеристики образу кохання у масовій свідомості.....	80
26.	Гавриловська К., Роїк І. Порівняльний аналіз емоційних станів молодих матерів із різним соціальним статусом.....	83
27.	Котлова Л., Драган С. Аналіз гендерних особливостей ставлення до грошей у студентському середовищі.....	86
28.	Котлова Л., Гарбовська І. Порівняльний аналіз ставлення чоловіків та жінок до поняття «конфлікт».....	88
29.	Котлова Л., Ковальчук В. Динаміка професійної мотивації студентів-психологів першого і п'ятого курсів.....	92
30.	Котлова Л., Ковтун В. Дослідження рівня комунікативної компетентності студентів-психологів 1 та 3 курсу	94
31.	Котлова Л., Осінчук Л. Дослідження стилів поведінки в конфліктній ситуації в студентів з різним соціометричним статусом у групі.....	98
32.	Кириченко В., Божук І. Ефективність використання елементів еротики у рекламі.....	100
33.	Мазяр О., Міліневська Е. Суперечності між декларованими цінностями та реальною поведінкою студентів гуманітарних спеціальностей.....	102

34.	Савиченко О., Дубова С. Розвиток мотивації досягнення студентів в умовах неформальної освіти.....	106
35.	Тичина І., Листопадська М. Професійний вибір в уявленнях сучасних старшокласників.....	108

ОСОБИСТІСНЕ ЗРОСТАННЯ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІАГНОСТИКИ ТА СУПРОВОДУ

36.	Гречуха І. Ціннісна підтримка літературно обдарованих старшокласників: на прикладі роботи українських та польських літературних осередків.....	112
37.	Дем'янчук Ю., Шмиглюк О. Структура психологічного портрету дитини у роботі з проєктивними техніками.....	116
38.	Загурська І. Кризові моменти в розвитку самооцінки першокласників.....	118
39.	Кирильчук І., Черняєва В. Психометрична характеристика тесту визначення рівня навчально-пізнавальної активності студентів ВНЗ.....	122
40.	Тичина І., Байдюк А., Жигун Ю., Кухарчук В., Лобода О. Рефлексія досвіду тренінгової роботи з дітьми, що потребують корекції розумового розвитку.....	125

Алла Литвинчук*асистент кафедри соціальної та практичної психології*

МІСЦЕ ЕМПАТІЇ В СТРУКТУРІ ЕКОЛОГІЧНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Проблема вивчення екологічно-спрямованої особистості все частіше постає предметом наукових розвідок психологів, екологів та соціологів С.Д. Дерябо (1996), А.Н. Захлебний (1998), І.Д. Зверев (1994), А.М. Львовичкіна (1998), І.С. Матрусов (1992), В.А. Ясвін (1996) та ін.

Нині особливо актуальним завданням є гармонізація стосунків між людиною та природою, що мають складати цілісне утворення, а отже виявлення і вивчення чинників, що зумовлюють оптимальне співіснування особистості та навколишнього світу. Підґрунтям для таких гармонійних стосунків є екологічна самосвідомість особистості, як утворення, що власне відповідає за саморегуляцію особистості щодо позитивного функціонування в навколишньому середовищі, то варто приділити увагу чинникам, що зумовлюють оптимальний її розвиток.

Екологічна самосвідомість забезпечує емоційно-ціннісне ставлення не лише до себе, а й до навколишнього світу. Не лише емпатія до людей, а й зоо-, фіто-, квазіемпатія забезпечує адекватний особистісний розвиток людини [9, с. 141]. Зважаючи на феноменологію емпатії [9] вважаємо, що цей феномен виступає вагомим чинником розвитку емоційно-ціннісного ставлення до себе та саморегуляції поведінки.

Взаємозв'язок емпатії та екологічної самосвідомості можна прослідкувати також в контексті «Я»-концепції особистості. «Я»-концепція розглядається як стійка система узагальненого уявлення індивіда про себе. Отже «Я»-концепція включає в себе всю сукупність уявлень і знань індивіда про себе, емоційне ставлення до власної особистості, а також ті форми поведінки, що зумовлені цими знаннями, уявленнями та оцінками.

В становленні структурних компонентів «Я»-концепції, що виділяються вченими емпатія відіграє значну роль. Так, когнітивний компонент містить в собі образ зовнішності, уявлень, здібностей, соціального статусу в колективі та уявлень про свої особистісні якості. Саме особистісні якості, а точніше, ті якості які вбачає в собі індивід і зумовлюються емпатійністю особистості «я добрий-злий», «я співчуваю-мені байдуже», тощо. Другий компонент (емоційний) відображає ставлення до себе, його емоційну забарвленість. Тут емпатія виступає як каталізатор емоцій, почуттів. Третій компонент

(оцінювально-вольовий) – виражає прагнення індивіда підвищити свою значущість, соціальну роль. За розвиненої емпатії цей компонент стримує неадекватний розвиток самооцінки.

Загалом, рівень розвитку власного «Я» залежить від здатності особистості до емпатійних переживань: глибших, яскравіших, триваліших, сильніших, і навпаки – розвинена самосвідомість передбачає наявність в неї високої емпатійності.

Самосвідомість та емпатія нерозривно пов'язані між собою поняття, про це свідчать дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів [9, 11]. Виходячи з припущення, запропонованого Л.П. Журавльовою про те, що емпатія як одна з онтогенетично ранніх соціальних якостей розвивається в єдності із самосвідомістю особистості та обумовлюють одна одну [9], можна прослідкувати становлення симбіотичності явищ емпатії та самосвідомості на різних етапах розвитку людини.

Особливою функцією екологічної самосвідомості особистості є *встановлення закріплення та підтримка адекватних, стійких, продуктивних зв'язків особистості з собою та з навколишнім світом*. Такі зв'язки ґрунтуються на моральних засадах особистості та емоційних реакціях на оточуючу дійсність.

Розглядаючи структуру екологічної самосвідомості, можна прослідкувати, що емпатія впливає на онтогенетичну динаміку екологічної самосвідомості на всіх трьох підрівнях (біологічному, соціальному та духовному), своєрідно пронизуючи всю структуру екологічної самосвідомості.

Звичайно, саме на соціальному підрівні повністю розкривається вплив емпатії на екологічну самосвідомість, адже вона передбачає міжособистісну взаємодію. Проте і на біологічному, і на духовному підрівнях простежується вплив емпатії.

Початковий рівень екологічної самосвідомості - мікрорівень. Особливою його відмінністю є ситуативна, кластерна дія – відчуття проявляються вже на фізіологічному рівні, завжди швидкоплинні, мають точковий характер. В соціальному середовищі проявляються через міжособистісну взаємодію, що виникає при кожному контакті, зазвичай короткотривалому, в духовному аспекті проявляється у примітивних віруваннях, «інтуїції». Загалом цей рівень характеризується дрібними, ситуативними, контактами, відчуттями, які, проте, діють постійно. Його прояв – це своєрідний «фон» з маси якого складається елементарна взаємодія в системі «Я-Світ». Така взаємодія є постійною і властива кожному. І якщо, наприклад, при недостатньому розвитку макрорівня особистість почуватиметься в межах норми, то з втратою якогось елемента мікрорівня, неминучі деструктивні наслідки. Емпатійні відчуття на цьому рівні

проявляються у елементарних та особистісно-сміслових емпатійних відносинах, часто вони є віртуальними та знаходяться на нульовому, або ж індіферентному рівнях складності відносин.

Своєрідною перехідною ланкою і, водночас найбільшим, потужно наповненим рівнем екологічної самосвідомості, є мезорівень. Він характеризується більш тривалими та глибшими зв'язками ніж мікрорівень. На цьому рівні елементарні відчуття трансформуються в переживання стану «тут і тепер». Саме на цьому рівні з'являється усвідомлений зв'язок «Я-Світ». Тобто організм людини не лише ситуативно діє за принципом схожим на принцип «стимул-реакція», а особистість усвідомлено реагує на оточуючу дійсність. Цей рівень характеризує значно триваліша соціальна взаємодія. Загалом він репрезентується в ординарній міжособистісній комунікації. Мезорівень характеризується реальними особистісно-смісловими відносинами, в порівнянні з макрорівнем вони мають більш складний механізм реалізації таких відносин, часто це егоцентричні чи суб'єктцентричні відносини.

Поряд із тривалою соціальною взаємодією, особистість вступає в осмислені стосунки з навколишнім середовищем. Щоб забезпечити стійкість та тривалість цих стосунків потрібен чинник, який постійно впливатиме на підрівні екологічної самосвідомості. Тобто він повинен охоплювати і біологічний, і соціальний, і духовний підрівні, а також стимулювати емоційний відгук у особистості. Таки чинником може виступати емпатія, що не лише здатна забезпечити тривалий зв'язок підрівнів в межах одного рівня, а й забезпечувати відображення стану (в міжособистісному спілкуванні – переживань) Іншого.

На мезорівні це забезпечують елементарні емпатійні стосунки та особистісно-сміслові емпатійні ставлення. До першого належить натуральна емпатія та співпереживання, до другого – розвинена особистісно-смістова емпатія, реальне сприяння чи протидія [9, с. 70].

Найвищим, третім рівнем екологічної самосвідомості особистості вважаємо макрорівень. Він характеризується надсвідомими відчуттями, довготривалими в часі. Це саме той рівень, де у повному обсязі розкривається смисл істинної взаємодії в системі «Я–Світ»: відчуття людиною себе приналежною до оточуючого світу, частиною ноосфери. Макрорівню притаманні трансцендентні емпатійні відносини, що повністю відповідають складності найвищого рівня екологічної самосвідомості. В соціальному аспекті цей рівень проявляється у загальнолюдських стосунках та якостях – громадянстві, приналежності до нації, відчутті себе частиною організованої спільноти, пролонгованої історично.

Як показує реальність, для скачкоподібного розвитку особистості в соціальному вимірі макрорівня потрібен тригер – сильне емоційне переживання – емпатійне вчування в іншого. Такий же каталізатор спонукає особистість до емпатійного вчування і в ситуації людина-природне середовище.

Духовний підрівень також є глибшим, ніж попередні і акумулює в собі трансцендентні переживання.

Оскільки макрорівень є найвищим проявом екологічної самосвідомості, то саме у ньому яскраво видно взаємозв'язок біологічного, соціального та духовного.

Взаємозв'язок цих трьох підрівнів забезпечує можливість особистості емоційно реагувати на оточуючу дійсність та отримувати зворотні сигнали. Чинником, що забезпечує цей зв'язок є емпатія, вона слугує медіатором в системі «Я-Світ». Виокремлюють соціальну емпатію, що «виникає і розвивається на певному рівні розвитку соціальних відносин і проявляється у вищих і найвищих рівнях емпатійних відносин з об'єктом емпатії» [4, с. 60].

Оскільки екологічна самосвідомість – інтегральне відображення особистістю Світу, свого місця в ньому та смислова єдність з ним, як одного з унікальних та самодостатніх елементів біопсихосоціодуховної системи (екосистеми), то саме емоційні переживання продукують зв'язки, що встановлюються між особистістю та навколишнім середовищем.

Емпатійні відносини реалізуються на всіх рівнях та підрівнях екологічної самосвідомості особистості. Існують емпатійні відносини, що охоплюють одночасно всі рівні структури екологічної самосвідомості.

Список використаних джерел

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание / Р. Бернс; пер. с англ. М.И. Бобневой – М.: Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Выготский Л.С. Проблемы развития психики в 6 т. / Л.С. Выготский // Т. III. – М., Педагогика, 1983. – 368 с.
3. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 470 с.
4. Журавльова Л.П. Психологія емпатії: монографія / Л.П. Журавльова Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 328 с.
5. Захарова А. В. Деятельностный подход к изучению самооценки // Психодиагностика и школа: Тезисы симпозиума. Таллин, 1980. С. 11 – 14
6. Кон И.С. В поисках себя. Личность и ее самосознание. / И.С. Кон – М.: Политиздат, 1984. – 335 с.
7. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя / И.С. Кон – М.: Просвещение, 1989. – 225 с.
8. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии в 2-х т. / С.Л. Рубинштейн // Т. I. – СПб: Питер, 2002. – 688 с.

9. Столин В.В. Самосознание личности / В.В. Столин – М.: Издательство московського університету, 1983. – 284 с.
10. Чеснокова И. И. Проблема самосознания в психологии. / И.И. Чеснокова – М., Педагогика, 1977. – 142 с.

Олег Мазяр

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної та практичної психології*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ І.О. СІКОРСЬКОГО

І.О. Сікорський (1842-1919) – професор Київського університету св. Володимира – є прикладом ученого, який у другій половині XIX століття знаменував історичний етап переходу психології від умоглядних теорій філософського характеру до суто емпіричних концепцій, що ґрунтуються на результатах психофізіологічних експериментів. Він не лише перебував в авангарді розвитку вітчизняної психологічної науки, зокрема розробляв проблеми вікової та педагогічної психології, диференційної психології, етнопсихології, але був одним із перших у світі, хто розробив і провів повноцінний психологічний експеримент (1878) [4]. Примітно, що це амбіційне завдання було реалізовано до відкриття лейпцігської лабораторії В. Вундтом. За своєю формою та вимогами цей експеримент був подібний до експериментальних досліджень пам'яті Г. Еббінгауза. О.Т. Губко навіть пропонує переглянути положення про те, що зачинателем експериментальної дитячої психології є американський учений С. Холл [1].

Попри таке важливе значення дослідження І.О. Сікорського, його психологічний експеримент в історії психології фактично не описувався, хоча наприкінці XIX століття в Європі він спричинив великий резонанс у царині психогігієни і мав чимало наслідувачів. Здебільшого про цей експеримент згадували лише у дореволюційних російських виданнях [2], але й тоді подекуди називали мало не випадковою працею І.О. Сікорського [3]. Відтак виникає необхідність принаймні поверхово описати суть першого в світі експериментального дослідження.

Вибірку експериментального дослідження склали учні шести класів віком від 9 до 17 років. І.О. Сікорський пропонував учням перед початком і по закінченню уроків упродовж п'ятнадцяти хвилин писати під диктовку французькі слова. Кількість помилок, на його думку, виступала критерієм ступеня стомлення. Помилки з-поміж іншого піддавалися психологічному аналізу. В результаті

Збірник наукових праць викладачів та студентів

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЇ ОСОБИСТІСНОГО ЗРОСТАННЯ

Випуск 1

Укладачі Журавльова Л.П., Портницька Н.Ф., Дем'янчук Ю.Ю.

Художнє оформлення обкладинки Кириченко В.В.